

Oseba v družbi

Kdor se s svojim zanimanjem dotika človekovega življenja na tem svetu, se mora posvetiti vsaj trem entitetam: človeku, skupnosti in vrednotam. Med sabo so nujno povezane in drugo brez druge je praktično nemogoče raziskovati. To se razločno opazi pri mislecu dr. Marku Kremžaju, ki se niti nikoli ne trudi, da bi s pusto analitiko preiskoval obisti posameznim elementom našega žitja. Pojavnost življenja jemlje celostno tudi v svojih studioznejših delih. Seveda s tem niti najmanj ne zapada v posploševanja, ampak prav nasprotno: s tenkočutno pozornostjo se znotraj celote obrača k njenim komponentam. Tako je razvidno, da je sicer najprej »človek pot njegovega razmišljanja«, ta pa se, ker je družbeno bitje, ne more uresničiti kot človek mimo skupnosti. In nazadnje skupnost in človek vsak zase rabita vrednote kot tisto regulativno orodje, ki omogoča ravnovesje navznoter in navzven. Čeprav to razmišljanje teži k analitičnemu pristopu, ne počne tega za vsako ceno; zato se tudi znotraj sebe ne more izogniti evidentni harmonične povezanosti med človekom, skupnostjo in vrednotami.

1 Človek

Dr. Marko Kremžar upošteva človeka v njegovi zemeljski danosti. To je, da je s svobodno voljo v sebi razpet med dobro in zlo, navzven pa s sabo (s svojo vsebino) participira v družbi. Zaradi njegovega prispevka družbi in zaradi velikega vpliva družbe nanj je zelo pomembno, kako ostvarja svojo osebnost. V tem poglavju naj bo zatorej osvetljen le človek kot svobodno bitje in nujnost močne osebnosti.

1.1 Svobodno bitje

Zaradi vsestranskih tvarnih in moralnih omejitev, sredi katerih živimo, ni mogoče govoriti o absolutni svobodi. Vseeno pa je v življenju človeka dovolj svobodnih odločitev, da z njimi lahko močno vpliva na dogajanja v ožjem in širšem družbenem krogu. Naj je teh »resnično svobodnih odločitev v človekovem življenju še tako malo, more z njimi vendarle bistveno vplivati na svoje življenje in na življenje bližnjih; zato zasluži kot svobodno bitje čast, ki mu je bila podarjena s svobodo«.¹

Marko Kremžar po J. Maritainu opozarja, da svoboda za človeka ne pomeni neomejene možnosti izbire ne glede na okoliščine, tudi ne pomeni prostosti od vsake potrebe, marveč prostost od vsakega nasilja. Pomeni možnost delovanja v skladu s svojimi nagnjenji brez kakršne koli prisile. V teh naravnih mejah lahko najde človek pravo svobodo in možnosti za rast. S sprejetjem realnosti odpadejo tudi težave s sprejemanjem avtoritete, ki pogosto pestijo sodobnega človeka, ker jih doživlja kot omejitev svobode.²

Le v svobodi se človek razvija in raste. Le družba, ki mu zagotovi svobodo, je vreden okvir njegove veličine. Vendar zgodovina pozna tudi družbe, ki so omejevale svobodo, a so bile kljub temu domovina velikih duhov. To je mogoče le, kolikor zatiranje svobode ni bilo zadosti dosledno ali pa še ni narezalo korenin naravnim skupnostim, ki so živele v okviru nesvobodnega državnega ogródja. Skupnost, v kateri vlada ljubezen, je namreč zibelka svobode. Človek se sicer lahko do neke mere navadi živeti brez svobode, a ne brez hude škode za svojo osebnost. Prilagodi se

razmeram recimo na ta način, da manjša svojo duhovno dejavnost in se postopoma omejuje le na telesno življenje, ki ne moti nobene totalitarne države. Človek v totalitarnem okviru večkrat žrtvuje kakovost življenja, da ohrani zunanjo prostost.

Pa tudi v »svobodi« potrošniške družbe veliko ljudi svobode ne ceni in si je niti ne želi, ker čuti, da jim nalaga odgovornost. Zato politična svoboda ni spoštovana v svetu, ki razume pod besedo »svoboda« predvsem pravico do razbrzdanosti. Vedno več je članov sodobne družbe, ki se v dnu srca svobode bojijo. Želeli bi biti le dobro vladani, to je vodeni in upravljani, s čim manjšim osebnim naporom in brez odgovornosti. Na ta način postaja človek vedno manj »oseba«. Končno se sprijazni z utvarom, da je »svoboden«, ker se je odpovedal svobodi duha. Totalitarizem in materializem stvarnosti, ki sta najbolj zaznamovali današnji čas, se tukaj lepo dopolnjujeta.³

1.2 Samozavestna in močna osebnost

Samozavesten človek stoji trdno na lastnih nogah, a je obenem globoko povezan z vsem, kar se godi krog njega. Če ne bi temeljil na resnici, bi bil brezbrizen za resničnost okrog sebe. Če ne bi čutil s skupnostjo, bi padel v nestrpen napuh, ki se zadovoljuje sam s seboj. Če ne bi bil pogumen, bi se skušal skriti v množici. Samozavest je posledica vzajemnosti, smisla za stvarnost in poguma, da živimo v skladu z vrednotami, ki smo jih spoznali kot resnične. Ne gre pri tem za prezir vsega tujega in drugačnega, marveč za zrel in kritičen odnos do sveta in do bližnjega.⁴

Samozavesten človek je trden in gibčen kot člen v verigi. Ponosen je na to, kar je. Ne želi biti nekaj, kar ni in nikdar ne bo, istočasno pa se trudi, da bi razvil v sebi in krog sebe vse potencialno bogastvo svoje biti, kar pomeni, da hoče rasti na prejetih temeljih. Hoče biti boljši. Ne zateka se v preprost izgovor, da ni nič in da ne pomeni nič, pa tudi

togost samega s seboj zadovoljnega napuha, ki noče rasti, mu je tuja. Samozavest je zavest bitnosti, enkratnosti, vrednosti in odgovornosti, je zavest pomembnosti v svetu, ki nas obdaja, istočasno pa zavest krhkosti, slabosti, neobgljenosti in odvisnosti v odnosu s Stvarnikom. Čisti pogled na stvarnost, ki daje samozavest, se spričo neskončnosti veselja dopolnjuje s ponižnostjo.⁵ »Samozavest mi pravi, da sem soodgovoren za svojo in svojih bližnjih srečo ali nesrečo. Ponižnost me svari, da ne smem zaupati le sebi; opominja me, da živim v družbi svojih bližnjih, ki iščejo prav tako skupni blagor in katerih razmišljanja dopolnjujejo to, česar moja misel ni dosegla. Tako je ponižnost dopolnilo in ne nasprotje samozavesti. Soglasje med njima je težko, a potrebno za dosego svobodnega sožitja.«⁶

»Ne delajmo si utvar,« opozarja na izredno pomembnost zdrave človekove samozavesti za družbo dr. Kremžar, »ni mogoče misliti na resnično prenovitev družbe, dokler se ne odločimo za vzgojo odkritosrčnih, strpnih in pogumnih, to je samozavestnih oseb. Izhodišče resnične družbene obnove je kot vedno tudi v današnjem času pri osebi. Narodna samozavest bo le viden znak globokih, osebnih odločitev, osebne strpnosti in osebnega poguma. Res je, da bo kot navadno večina sledila zgledu manjšine. Vendar tudi v posne-manju naj bi odločitev za tisto, kar bodo člani narodne skupnosti spoznali za boljše, bila zavestna.«⁷

Iz tesne zveze med strpnostjo in srčnostjo se rodi osebna in končno skupnostna samozavest, ki je znak miru in zdravja. Kjer sta doma osebna in skupnostna samozavest, tam ni prostora za sebično brezbržnost. Skupnost živi, raste in se krepi, kadar jo sestavljajo samozavestni ljudje.⁸

2 Družba

Trditev, da je človek družbeno bitje, je aksiom. Brez drugega ne more obstajati niti se

pojavit. Gotovo celo ekstremno puščavništvo ohranja neke povezave - vsaj duhovne - s soljudmi, če naj protagonist preživi. Praktično so vsi ljudje vsak trenutek hote ali nehote, vede ali nevede povezani z drugimi. Zato tudi nihče ne more ne-soustvarjati podobe skupnosti, v kateri živi; tudi če hoče biti pasiven in izključen iz družbe. Ne glede na povezave pa je vsak človek individuuum, ki ima svoje lastnosti in interese.⁹ Zaradi neizogibnosti družbe, zaradi unikatnosti vsakega člana in zaradi velikega povratnega vpliva družbe na posameznika je razumljivo, da se Marko Kremžar - z blagrom človeka posameznika pred očmi - z vso pozornostjo posveča prav njej.

»Ne pretekla ne sedanja ne bodoča družba ni in ne more biti statična, to je negibna. Zato naj bodo tudi naše predstave o njej dinamične, gibljive in nikdar povsem dognane. Ni dokončnega raja na zemlji in ni v naši moči ustvariti v človeški družbi stalno harmonijo. Vendar je res, da bomo za obema oblikama sreče, ki je konec koncev ena sama, vedno težili. Najdemo pa ju le včasih kot posledico osebnega in družbenega ravnovesja.«¹⁰ Slednje, ki je sad razmišljanja, pozornosti, volje in napora, pa ni avtomatizem, ampak nam je ponujeno kot možnost.¹¹

2.1 Skupnost in družba

Čeravno se tērmina skupnost in družba v določenih kontekstih uporabljata praktično sinonimno, kot kontrastacija posamezniku,¹² Marko Kremžar uvaja natančno razlikovanje.

Človeški rod sestavljajo naravne skupnosti, človeško družbo pa različne družbe nižjega reda. Razlika med skupnostjo in družbo je resnična; četudi zajemata obe iste ljudi, gre za dve različni obliki sožitja. Vsi ljudje se ne zavedajo pripadnosti tako eni kakor drugi obliki sožitja, še manj pa vplivov, ki jih imata obe na vsakdanje življenje.¹³

Osnovna naravna skupnost je družina in iz nje poganjajo v različnih zgodovinskih ob-

dobjih rodovi, plemena in narodi kot naravne skupnosti višje stopnje. »Ko bi trdili, da je ljubezen edina vez, ki povezuje člane naravnih skupnosti, bi pretiravali. Vendarle je značilno, da posamezni člani svojo skupnost cenijo. Zato so pripravljeni od skupnosti ne le prejemati, marveč žrtvovati zanjo. Le tako lahko razumemo, da je posameznik pripravljen darovati življenje za varnost družine ali blaginjo naroda. Če ljubezen usahne,¹⁴ je skupnosti konec«.¹⁵

V družbo pa se ljudje povezujejo zaradi koristi. Da pri tem ne pride do zlorab, so potrebni dogovori, pogodbe in zakoni. Kolikor je namen takega združevanja »osebna korist«, vsak član družbe ljubosumno pazi na svoje pravice. V družbi so zato potrebni objektivni vidiki za razmejitev med »mojim« in »tvojim« in za pravično, nepristransko delitev osebnega deleža pri skupnem dobičku, ali kar je še težje, za delitev bremena pri skupni nalogi ali skupni izgubi. Članu družbe je celota mar toliko, kolikor mu koristi. Ko je konec upanja na osebno korist, je družba izgubila smisel ter prične prej ali slej razpadati.

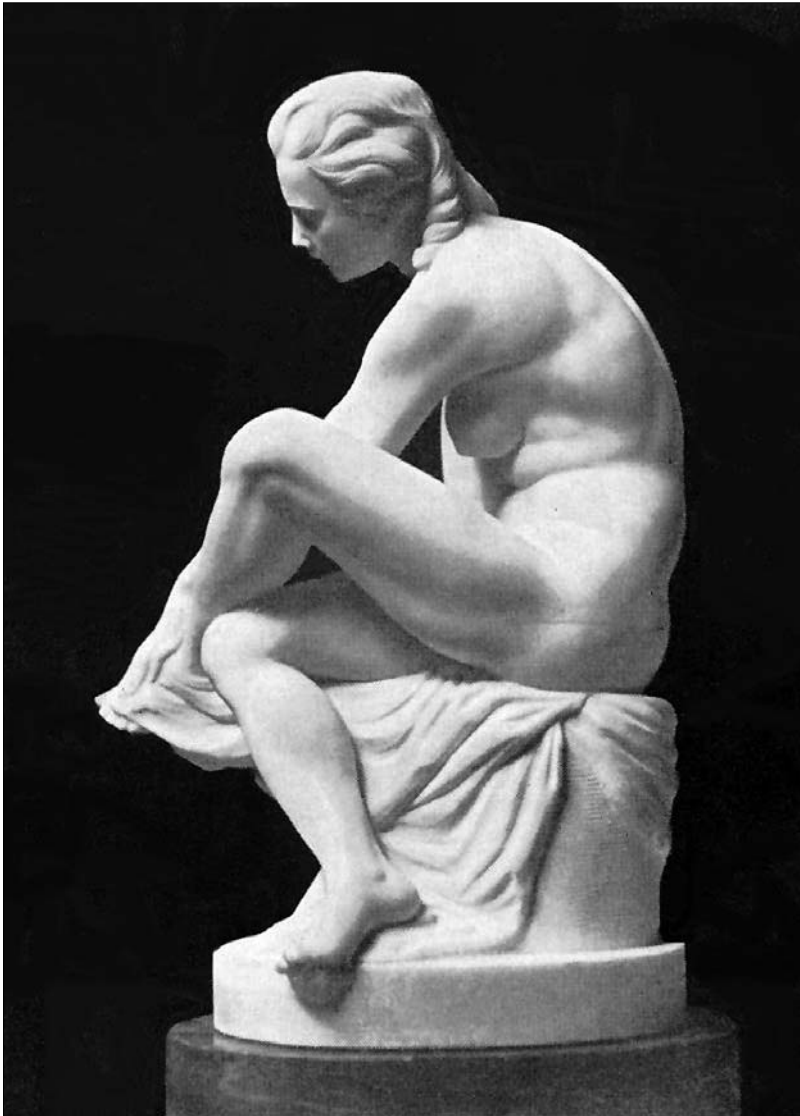
Odtod moč skupnosti, pa notranja šibkost družbe, kolikor je ta v službi le gole koristi posameznih članov. Skupnost sestavljajo osebe, ki se zavedajo svoje pravice do svobodne različnosti, medtem ko posameznik v družbi poudarja predvsem to, kar ima z družabniki skupnega. Tudi gospodarsko podjetje bi moralo imeti vedno živo zavest, da je v prvi vrsti delovna, to je naravna skupnost. Njeni člani so veliko močnejše povezani po skupnem delu, po medsebojni odvisnosti in odgovornosti v ustvarjanju dobrin, to je po vzajemnosti, ki naj bi vladala med njimi, kakor po členih družbene ali delovne pogodbe, ki daje njihovi skupnosti pravno obliko.¹⁶

Družba je potrebna, ker postavlja meje človekovi sebičnosti, medtem ko je skupnost neomejeno torišče človekove ljubezni. Ker v človeški naravi ljubezen soživi s sebičnostjo,

naravne skupnosti bolje rastejo v primernem družbenem okviru. Iz istega razloga ni na mestu zagovarjati ene danosti na račun druge, ampak mora odgovorna oseba posvečati svoj trud obema.¹⁷

Kot kakovostno nasprotje skupnosti omejenja Marko Kremžar tudi množico, ki jo človek sprejema kot zaupanja vredno skupnost, ta pa lahko z njim manipulira, še posebej če ni do-

volj samostojna osebnost. Človek se v množici zunanjim vplivom preda, ker nima dovolj razsodnosti, da bi jih presodil, niti zaupanja v lastno moč, da bi se jim uprl. Oseba v skupnosti prav tako zaznava pritiske zunanjih sil, a se jim ne preda, marveč jih uporablja, kolikor jih spozna za zdrave in koristne. Previdno skuša presoditi o vzrokih in posledicah različnih vplivov, od kod prihajajo in kam vodijo; ne le

Zsigmond Kisfaludi Strobl, *Ženska pri brisanju nog*, 1922, marmor, privatna zbirka.

zato, ker išče pri tem lastne varnosti in koristi, temveč ker hoče okoristiti in obvarovati pred škodo tudi ostale člane skupnosti, do katerih čuti odgovornost. Odtod omahljivost množice in trdnost skupnosti.¹⁸

2.2 Družina

»Človek je res družabno in družbeno bitje, a to družbenost pričenja in jo razvija najprej in predvsem v krogu ožje in širše družinske skupnosti.«¹⁹ Družina je in temeljna družbena celica²⁰ oz. osnovna naravna skupnost. Po okrožnici Leona XIII. *Rerum novarum* je hišna skupnost, ki je sicer zelo majhna, a je vendar prava skupnost in družba, katere pravice in dolžnosti so pred pravicami in dolžnostmi, ki jih ima človek do katere koli druge družbe - tudi do države.²¹

Družino tvorijo osebe,²² individualna bitja, od katerih ima vsak individualne lastnosti in sposobnosti, pa tudi različne pravice in dolžnosti. »Kako bistveno različne so naloge moža in žene in še posebej naloge očeta in matere na eni, pa otrok na drugi strani! Zato pa se, če je družinsko razmerje prav urejeno, najlepše, zares harmonično dopolnjuje v prid družini kot celoti in vsakemu njenemu članu posebej.«²³

Družina po splošnem prepričanju vzklije iz ljubezni. Slednja tudi poskrbi za odprtost do življenja. Dokler je družina tudi veliko-dušna zibelka življenja, je zmožna ustvarjati razmere, da na svetu ne zmanjka ljudi z razvitim čutom vsakršne odgovornosti.²⁴ Od začetka je mnogokrat težko. Vendar so pridobitve izjemne. Med njimi ni najmanjša ta, da se oče in mati nekaj let skupaj posvečata otrokom. Družina je tako nekaj let središče vzgoje in zabave, skupnih skrbi in skupnega razvedrila. Zdrava in močna osebnost, ki ima možnost zrasti v taki družini, pa je neprecenljiv kapital za celotno družbo.²⁵

Številčno močne družine opravljajo veliko poslanstvo celo v gospodarstvu. Ob postopo-

ma vse večji družbeni teži številnih velikih družin, imajo te vse večje posledice v trgovini in industriji. »Kapital bo začel večati proizvodnjo potrebnih dobrin na račun predmetov, katerih namen je zadostiti umetno ustvarjenim potrebam porabnikov. Pri tem ni nevarnosti, da bi trpela zaposlenost, saj bo celotno povpraševanje na trgu večje, le porazdelitev gospodarskih investicij se bo spremenila.«²⁶

Marko Kremžar v svojih delih mnogokrat spregovori o ljubezni, kot osnovi družinskega sožitja²⁷, pa tudi o njenih škodljivih interpretacijah. Zelo jasno pove, da se bo zakon, utemeljen le na spolnosti skoraj neogibno končal z ločitvijo. Zatorej je pot zdržnost, potrpežljivost, plemenitost, delavnost in iznajdljivost, smisel za red in za lepoto, čut za družino in otroke, spoštovanje drugega.²⁸

»V družini, ki se opira v naravnem redu na ustanovo zakona, nastopijo včasih težave. A namesto da bi segla po ločitvi, ki je enakovredna družbeni revoluciji, skušata krščanska zakonca popraviti, olepšati in posvetiti skupno življenje sredi težav in slabosti. Zaupata kljub trenutnim razočaranjem v zmago ljubezni in gledata napake drug drugega usmiljeno. Kristjani ne rešujemo pri tem zakonske pogodbe, temveč s pomočjo zakona, povzdignjenega v zakrament, rešujemo družinsko skupnost, ki je kljub vsem pomanjkljivostim članov, rezerva ljubezni za človeštvo.«²⁹

Navsezadnje je družina tudi torišče družbenih sprememb, ki si jih želimo. »Ko bomo z vedno novimi razlogi in nagibi znali osvetliti prihajajočim rodovom, da imajo pri družini izhodišče za doseganje družbenega ravnovesja, ko bo v ljudski zavesti družina spet zaživela kot velika in nenadomestljiva vrednota, tedaj šele bo dan pogoj za širšo družbeno prenovo. Družina namreč, v kateri se različni rodovi srečujejo in si med seboj pomagajo pri doseganju polnejše modrosti in pri usklajevanju osebnih pra-

vic z drugimi potrebami socialnega življenja, je temelj družbe.«³⁰

2.3 Narod in država

Kljub temu da nekatere etnije oz. jezikovne skupine narod in državo razumejo kot isto stvarnost, Marko Kremžar v skladu z ustaljenim slovenskim pojmovanjem ohranja razliko; seveda s svojimi poudarki. Narod kot širša družina in naravna skupnost ima pri njem izreden pomen³¹ in nikakor ne podlega modnemu pojmovanju o narodu kot inferiorni vrednoti.³²

Narod, skupnost ljudi,³³ navadno na določenem ozemlju, ki so zgodovinsko, jezikovno, kulturno, gospodarsko povezani in imajo skupno zavest,³⁴ zavzema pri dr. Kremžarju posebno mesto. Brez dvoma tudi zaradi življenjske usode, ki je tako izrazito povezana zlasti z zvestobo narodu in veri.³⁵ Njegova definicija naroda se pravzaprav povsem sklada z navedeno, vendar je očitna večja izčrpnost, predvsem pa diha iz nje tudi moralni imperativ: »Narod je *naravna* skupnost ljudi, kateri *hočejo* ohranjati prejete, sebi lastne *duhovne* in *tvarne* dobrine ter *skupno pridobivati nove*, povezani predvsem z *ljubeznijo* do lastne skupnosti, pa tudi s skupnimi gospodarskimi koristmi, v katerih obrambo in razvoj segajo njeni člani po političnih sredstvih družbene organizacije. Član naroda ni le, komur je to usojeno, marveč kdor to danost tudi sprejme, kdor s svojo narodno skupnostjo čustvuje in dela.«³⁶

Poudarek je torej tako na ohranjanju kakor na pridobivanju dobrin, na skupnih gospodarskih koristih in političnih sredstvih, »predvsem pa na ljubezni, ki mora biti gonilna sila članov, še posebej pa vodnikov naroda.«³⁷ Kakor je vsaka skupnost oz. njena kakovost odvisna od lastnih »sestavnih delov« tako tudi vsak narod prispeva v mozaik človeške skupnosti. S svojimi lastnostmi in posebnostmi, s svojo kulturno dediščino, s svojo

duhovno kapaciteto jo bogati, morebitna smrt naroda pa vedno pomeni izgubo za ves človeški rod.

Tudi zato je pomembna zvestoba narodu, ki obvezuje še posebej kristjana in nima nič z nacionalizmom.³⁸ Gre za »nemogočnost, da bi se uprl Volji,³⁹ ki ga je vsadila na določen zemljepisni prostor, mu razvezala jezik v določeno govorico, ga osvestila z določeno kulturo, razgrnila okrog njega določen zemeljski relief, zaznamovala njegovo bit z določenim genijem.«⁴⁰

Državo, najpopolnejši izraz politične družbenosti⁴¹ Marko Kremžar definira kot najvišjo stopnjo organizirane družbe, ki ima vse pogoje, da more zagotoviti državljanom največjo možno stopnjo blagostanja. S tem pa ni rečeno, da države ta svoj namen tudi dosega. Nasprotno, lahko rečemo, da se države včasih bližajo, pa spet oddaljujejo od svojega cilja. Slednjega individualisti vidijo v obrambi človekovih osebnih pravic, kolektivist v načrtovanju in vodenju družbenega gospodarstva, realisti pa v iskanju skladnosti in ravnovesja med osebno svobodo in skupno blaginjo.⁴² »Država naj po zakonodajni, sodni in izvršilni oblasti usmerja družbeno sožitje. Naj skrbi za notranjo in zunanjo svobodo in varnost, za javno zdravje, tako telesno kot moralno, in za vsestransko pravičnost; odgovorna naj bo potemtakem za mere in torej za denarno politiko.«⁴³

Od tu naprej pa naloge, ki naj jih opravlja država, niso več tako nesporne.⁴⁴ Najvidnejša in najuspešnejša omejitev, ki jo morejo državljanji ustavno nadeti državi in z njo ostalim javnim ustanovam nižjega reda, je omejitev lastnine. Država ali občina naj imata le tisto lastnino, ki jo potrebujeta pri neposrednem opravljanju nalog, za katere sta nesporno odgovorni. Država naj ne bo nikdar lastnica produkcijskih sredstev, da se ne spremeni v monopolista na gospodarskem, političnem ali celo na moralnem področju. Nič

manj pomembna ni omejitev državnih stroškov in investicij. Tudi to omejitev je treba zakonito določiti, potem pa nadzorovati in ohranjati, tudi za ceno začasnih žrtev. Kot tretjo omejitev pa Marko Kremžar navaja področje vzgoje, zdravniške oskrbe, zavarovanja, brezposelnosti in starosti. Ustavi se zlasti pri šolstvu in vzgoji, ki sta zelo povezani. Do slednje ima prvenstveno pravico družina, vendar je tudi šolski sistem nujno del vzgoje, zato so poudarjene pravice staršev, da izberejo ustrezno šolo, družba pa je dolžna poskrbeti za enakomerno porazdeljena finančna bremena.⁴⁵

Poleg nalog, ki jih mora opraviti država, in apela, da mora biti vedno v službi osebe in naroda,⁴⁶ Marko Kremžar zelo poudari načelo dopolnilnosti oz. subsidiarnosti,⁴⁷ ki naj bi vladalo v vsej družbeni organizaciji. Po tem načelu naj javna ustanova ne dela ničesar, kar zmore zasebna, in naj javne ustanove višjega reda ne segajo na področje, kjer more uspešno delovati ustanova nižjega reda. V skladu s svojim sistemom dodaja še dopolnilo istega načela, da naj družba ne dela tega, kar more opraviti naravna skupnost.⁴⁸

Državni ustroj ne bi smel nikdar zakriti oseb, ki ga uporabljajo z namenom, da služi celotni skupnosti; zato pa se ne bo smel razrasti v nepregledno zgradbo.⁴⁹ Čim večje in obširnejše je državno ogroddje, več ljudi je treba za upravo in državne posle; čim več sil, to je oseb, kapitala in časa izčrpa državni aparat zase iz zasebnega sektorja, manjša je družbena storilnost in nižja je življenjska raven ljudi.⁵⁰

»Resnična moč države je v skupnosti, moč skupnosti pa v globini oseb, ki jo sestavljajo. Dokler globoko zakoreninjeni člani narodne skupnosti rastejo samozavestno, ne glede ne zunanje pritiske tujih sil, počiva družba na trdnih in varnih temeljih.«⁵¹

2. Prim. M. Kremžar, *Prevrat in spreobrnjenje*, 136-141.
3. Prim. M. Kremžar, *Obrisi družbene preosnove*, 32-34.
4. Prim. prav tam, 84.
5. Prim. prav tam, 101.
6. Prav tam, 101.
7. Prav tam, 84.
8. Prim. M. Kremžar, *Obrisi družbene preosnove*, 84.
9. »Družba je sestavljena iz oseb in ni mogoča brez oseb. Kadar govorimo o družbenih pravicah in dolžnostih, si moramo biti na jasnem, da je družba splošen pojem in da se omenjene pravice in dolžnosti nanašajo vedno na posameznike, ki družbo sestavljajo.« (M. Kremžar, *Obrisi družbene preosnove*, 47)
10. M. Kremžar, *Obrisi družbene preosnove*, 9.
11. Prim. prav tam, 9.
12. Gre za družbo v najširšem pomenu besede, ki je po besedah dr. Andreja Gosarja »skupno ime za vso nepregledno množico najraznovrstnejših pretežno naravnih in umetnih družbenih skupin, sploh vseh najrazličnejših tvorb in oblik ljudskega sožitja« (A. Gosar, *Sodobna socialna etika*, Ljubljana, Rokus, 1994, 58).
13. Prim. M. Kremžar, *Obrisi družbene preosnove*, 13-15.
14. »Kjer ni ljubezni do lastne naravne skupnosti, pa naj bo to na družinskem, gospodarskem ali narodnem področju, postane združevanje ljudi le še zunanje, zato prazno in končno nesmiselno. Brez zdrave družinske, delovne in narodne skupnosti ni mogoče sanjati o trajnih zakonskih vezeh, o uspešnih podjetjih in močnih državah. Sebičnost, ki uniči vsako skupnost, predstavlja tedaj konec blaginje; ta more nastati in rasti le, dokler je v družbi prisotna skupnost in z njo ljubezen.« (M. Kremžar, *Obrisi družbene preosnove*, 15.)
15. M. Kremžar, *Obrisi družbene preosnove*, 13.
16. Prim. prav tam, 13-14.
17. Prim. prav tam, 15.
18. Prim. prav tam, 88-90.
19. M. Kremžar, *Stebri vzajemnosti*, Buenos Aires, SLOGA, 1988, 52.
20. To trditev dr. A. Stres dokazuje tudi s tem, da je prav družina »nemalokrat tarča napadov avtoritarnih režimov in vseh tistih, ki bi iz takih ali drugačnih razlogov radi postavili celotno družbeno skupnost za edino obzorje posameznikovega osebnega bivanja in na ta način neposredno, brez posrednikov 'spravili' posameznika in družbo med seboj. /.../ Moderna levičarska in bolj ali manj anarhistična miselnost je tudi večkrat napadala družino in ji očitala nazadnjaštvo in vzgojo v avtoritarnem, nesvobodnem ozračju. Pravzaprav pa je vsak avtoritaren in totalitaren režim skušal odtegniti mlade rodove vplivu staršev in jih vzgajati po

1. M. Kremžar, *Prevrat in spreobrnjenje*, Celje, MD, 1992, 32.

- svoje. Družinska politika je tako eden zelo zanesljivih pokazateljev svobodoljubnosti in demokratičnosti kake oblasti ali družbene ureditve» (A. Stres, *Oseba in družba*, Celje, MD, 1991, 245).
21. Prim. Leon XIII, *Rerum novarum* 9, *Družbeni nauk cerkve*, Celje, MD, 1994, 43-44.
22. Prim. A. Stres, *Oseba in družba*, 234 – 238.
23. A. Gosar, n.d., 64.
24. Prim. M. Kremžar, *Prevrat in spreobrnjenje*, 77.
25. Prim. prav tam, 72.
26. Prav tam, 72.
27. Prim. M. Kremžar, *Stebri vzajemnosti*, 39-40.
28. Prim. M. Kremžar, *Prevrat in spreobrnjenje*, 78.
29. M. Kremžar, *Obrisi družbene preosnove*, 59.
30. M. Kremžar, *Stebri vzajemnosti*, 53.
31. Primer: »Slovenija je prej kot slikovita dežela skupnost ljudi, narod, kateremu po božji volji pripadam. Sledilo je spoznanje, da so mi z darom pripadnosti narodu bile dane tudi odgovornosti, pravice in dolžnosti, ki se neločljivo prepletajo in katerim se ne morem izogniti, če hočem ostati sam sebi zvest.« (M. Kremžar, *Kaj mi pomeni Slovenija*, 28.)
32. Prim. A. Rebula, *Na prepihu časa*, Ljubljana, Družina, 1995, 121 – 122.
33. Kot pri vseh družbenih zadevah je tudi razmišljanje o narodu izrazito vezano na pojmovanje človeka kot osebe (Prim. A. Stres, *Oseba in družba*, 269).
34. Prim. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, DZS, 1994.
35. Prim. J. Juhant, *Prispevek Cerkve k slovenski narodnostni istovetnosti*, v: *Traditiones*, Ljubljana, ZRC SAZU, 1997, 173 – 186.
36. M. Kremžar, *Pogled naprej*, Buenos Aires, Svobodna Slovenija, 1983, 8.
37. M. Kremžar, *Pogled naprej*, 8.
38. Prim. V. Kržan, »Smo Slovenci po Božji, ne po svoji volji,« pogovor z dr. Markom Kremžarjem, v: *Tretji dan* 1 (1995), 46 – 47.
39. Prim. A. Stres, *Oseba in družba*, 272 – 278.
40. A. Rebula, *Skozi prvo zagrinjalo*, Celje, MD, 1994, 229.
41. Prim. A. Stres, *Svoboda in pravičnost*, Celje, MD, 1996, 75.
42. M. Kremžar, *Obrisi družbene preosnove*, 69.
43. Prim. M. Kremžar, *Obrisi družbene preosnove*, 70 – 71 in A. Capuder, *Ob stoletnici Slovenske ljudske stranke (SLS) – pogovor z dr. Markom Kremžarjem*, 69.
44. Prim. A. Stres, *Svoboda in pravičnost*, 78 – 79.
45. Prim. M. Kremžar, *Obrisi družbene preosnove*, 70 – 71.
46. Prim. M. Kremžar, *Diaspora in matična država*, v: *Dom in svet* 10 (1997), 300 – 301.
47. Prim. A. Stres, *Oseba in družba*, 56 – 60.
48. In daje primer: družbene ustanove za onemogle naj prevzemajo skrb le za tiste, za katere ne bi mogla skrbeti družina. Primerneje je, da dobi družina družbeno podporo, s katero skrbi za svoje onemogle, kakor da prenese celotno skrb zanje na družbeno ustanovo. Naloga občine pa je paziti, da se razdeljene podpore pravilno uporabljajo onemoglim v prid. »Seveda je to mogoče le tam, kjer so naravne skupnosti žive in vlada v njih čut vzajemnosti. Kjer tega ni, je vsako razmišljanje o boljši družbi utopija.« M. Kremžar, *Obrisi družbene preosnove*, 70.
49. Prim. M. Kremžar, *Obrisi družbene preosnove*, 69.
50. Prim. prav tam, 72.
51. Prav tam, 92.